

АНОТАЦІЯ

Смірнов С.А. (Не)правда в соціальних комунікаціях. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 061 Журналістика (галузь знань 06 Журналістика). – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2025.

Останніми роками в світі спостерігається поглиблений інтерес до проблеми (не)правди і (не)достовірності, а з середини 2010-их років проблема достовірності в соціальних комунікаціях визнана загальносвітовою проблемою. У звіті Всесвітнього економічного форуму 2023-2024 про глобальні ризики неправда (недостовірна інформація), яка складається з свідомого обману (disinformation) та помилкового сприйняття (misinformation), займає перше місце в списку короткострокових і п'яте місце в списку довгострокових ризиків для усього світу. Поширення неправди, на думку авторів звіту, може призвести до громадянських заворушень, спричинити урядову цензуру, внутрішню пропаганду та контроль над вільним потоком інформації.

Сучасні технології дозволяють поширювати будь-яку інформацію практично без часових, територіальних та кількісних обмежень: якій завгодно кількості людей без поділу на місце перебування. Розвиток інформаційних технологій робить спілкування, інформування та соціальні комунікації всепроникними та масштабними, а разом з ними такими ж стають і поширення спланованих інформаційних атак, використання евфемізмів для зміни сприйняття реальності, неправди.

У цих умовах неймовірно зростає кількість самої інформації, а розвиток пошукових сервісів, включаючи «мовні моделі» і «штучні інтелекти», роблять процес комунікації ще швидшим і простішим, при чому зростають можливості поширення як правди, так і недостовірної інформації з усіма ризиками, які вона несе і які закладають автори дезінформаційних кампаній.

Тему дисертаційного дослідження було затверджено Вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол від 24.11.2021 року № 22/11), а саме дослідження здійснено на кафедрі зарубіжної преси та інформації факультету журналістики ЛНУ імені Івана Франка в межах наукових тем кафедри зарубіжної преси та інформації факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка “Проблематика сучасної зарубіжної журналістики в контексті аксіологічних домінант”, номер державної реєстрації: 0121U110156; термін виконання: 01.01.2021-31.12.2025.

Теоретичну базу дослідження склали праці, які описують як загальні теорії соціальних комунікацій, пізнання, методи підтвердження і спростування, зокрема Платона, Арістотеля, Томи Аквінського, Ольгерда-Іполита Бочковського, Дженінгса Брайанта, Володимира Владимірова, Зенона Дмитровського, Мар’яна Житарюка, Володимира Здоровеги, Валерія Іванова, Мануеля Кастельса, Івана Крупського, Девіда Майерса, Деніса Мак-Квейла, Анатолія Москаленка, Бориса Потятиника, Мар’яна Лозинського, Георгія Почепцова, Володимира Різуна, Карла Поппера, Поля Екмана та інших; так і спеціальні теорії соціальних комунікацій та суспільних процесів, включаючи соціологію, політологію та журналістику, зокрема: Волтера Лімпана, Едварда Бернейса, Маршала Маклюєна, Вілбура Шрамма, Теодора Петерсона, Фреда Сіберта, Елізабет Ноель-Нойман, Насіма Талеба.

Мета дослідження – встановити основні принципи та чинники соціальної комунікації, які впливають на точність та достовірність інформації, з урахуванням ролі і взаємозв'язку учасників комунікацій, повідомлень, форм і способів їх поширення.

Об’єктом дослідження є система соціальних комунікацій в умовах сучасних технологій інформаційного суспільства, зокрема масова комунікація(включно з повідомленнями офіційних органів влади, інституцій, медіа та публічних осіб) та «повсякденна» комунікація, яка завдяки технологіям, таким як соціальні мережі, може набувати масового охоплення та впливу на всі форми соціальних комунікацій.

Предметом дослідження є фактологічні та інтерпретаційні процеси соціальних комунікацій та їх компоненти: учасники, канали, самі повідомлення; способи пізнання і відображення реальності в соціальних комунікаціях і, як наслідок, особливості появи і поширення достовірності, неправди, а також особливості функціонування фактчекінгових платформ.

Методологія дослідження, з огляду на мету та завдання, ґрунтується на соціальнокомунікаційній парадигмі, використовуючи поєднання лінгвістичних, філософських та комунікаційних підходів для розгляду проблеми (не)правди. Вона спирається на комплексний інструментарій теоретичних та емпіричних методів, включно з експериментами, які детальніше зазначені і описані в основному тексті дисертації.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному дослідженні комунікацій з погляду наявної в них (не)достовірності – правди і неправди; принципів і форм комунікацій у суспільстві, які можуть одночасно і давати знання про предмет чи явище, і повністю приховувати його.

Систематизовано різні підходи до розуміння ключових термінів, пов'язаних з поняттями правди та неправди в контексті сучасних соціальних комунікацій та медіа.

Уточнено значення основних термінів і понять, зокрема, базових: «Правда», «Неправда» та більш спеціалізованих: «Фактчекінг», «Медіа», «Соціальні комунікації», зроблено уточнювальне пояснення до ключових термінів, які стосуються неправди в можливих контекстах.

В історіографічній частині дисертації зроблено оригінальний аналіз, синтез та інтерпретацію відомих джерел крізь призму досліджуваної проблеми. Зокрема, проведено паралелі між різними культурами – індійські Закони Ману, Руська Правда, китайський трактат про війну СуньЦзи – у підходах до встановлення істини, допуску обманювати тощо. Зіставлення "Державця" Макіавеллі з "АнтиМакіавеллі" Фрідріха Великого та інтерпретація останнього як ранньої форми "фактчекінгу" демонструє, що ключові питання дисертації мають глибоке історичне коріння.

У роботі вперше: розглянуто приховування інформації як окремий та важливий аспект неправди, на відміну від більш досліджених активних форм обману. Для цього використано міждисциплінарний підхід, з поєднанням філософських, юридичних, психологічних та комунікаційних аспектів дослідження;

Проаналізовано законодавство України щодо права на інформацію та права на її приховування з погляду соціальних комунікацій і продемонстровано, що приховування інформації гарантується точно так само, як право на інформацію та її повноту.

Представлено результати власного опитування серед представників громад Львівської області щодо ставлення до цензури.

Досліджено питання про надмір інформації як форму приховування або ускладнення доступу до правдивої інформації в контексті соціальних комунікацій.

Встановлено парадоксальну природу мови, яка одночасно є інструментом для встановлення істини та для поширення неправди, перешкодою для комунікації та інструментом для точнішого передання сенсу.

Детально проаналізовано використання евфемізмів як свідомої інформаційної політики на прикладі російсько-української війни.

Значущі результати описані у висновках, що виносяться на захист:

Неправда є одним з універсальних інструментів у комунікаціях, а ставлення до обману в суспільстві залежить від трактування намірів або наслідків обману; часто обман може мати ті самі емоційні та ціннісні оцінки, що й правда.

Способи комунікувати між собою базуються на парадоксальних і взаємовиключних принципах, одні і ті ж засоби успішно використовуються як з метою встановити правду, так і обманути.

Постійна зміна суспільних процесів, назв, потреб, цінностей (ставлення) призводить до постійного ж пошуку правди і достовірної інформації, бо, навіть

не раз віднайдена, вона може бути описана іншими словами чи бути переміщеною в інший контекст, що робить її не доведеним припущенням.

Людина і суспільство живуть у сконструйованих ними ж дійсностях, які включають в себе нереальні, виключно суб'єктивні елементи.

Фактчекінг у формі «як віднайти фейк» не є гарантією відрізнити правду від вигадки, бо не враховує парадоксальних форм комунікації і психологічних бар'єрів учасників.

Теоретичне та практичне значення. Практичний результат дослідження може стати основою вдосконалення:

методології соціальних комунікацій з оцінкою довіри аудиторії, і відповідальності перед нею;

інструментів фактчекінгу та складових перевірки фактів та інтерпретацій (заяв, опіній) з точки зору формування з їх допомогою альтернативних реальностей;

програм медіаграмотності, вдосконалення тестів на достовірну та фейкову інформацію.

Результати будуть корисними для планування і реалізації стратегічних комунікацій, пропагандистських, інформаційно-психологічних кампаній. Розуміння причин та форм приховування інформації може бути корисним для журналістів, політиків, державних службовців та всіх, хто задіяний у соціальних комунікаціях, а розуміння парадоксів комунікації може допомогти усвідомлювати потенційні неоднозначності та інтерпретації повідомлень.

Аналіз законодавства сприятиме розробці та вдосконаленню нормативно-правових актів у сфері доступу до інформації та захисту персональних даних. Приклади з виборчим процесом ілюструють важливість прозорості та підзвітності для забезпечення довіри до демократичних інститутів.

Результати опитування щодо ставлення до цензури можуть бути використані для формування інформаційної політики на місцевому рівні.

Розуміння проблеми інформаційного перевантаження, його причин і наслідків є важливим для розробки стратегій боротьби з дезінформацією та підвищення медіа грамотності громадян.

Аналіз використання евфемізмів у контексті російсько-української війни є цінним для розробки стратегій протидії пропаганді та дезінформації.

Розгляд ролі образних засобів може бути корисним для створення ефективних комунікаційних кампаній, що апелюють до емоцій та розуміння аудиторії.

Підвищення обізнаності щодо природи іронії та сарказму може допомогти уникнути непорозумінь у міжкультурній комунікації та в різних соціальних контекстах.

Отримані результати розширюють та доповнюють теоретичні і наукові аспекти дослідження проблемних питань соціальних комунікацій, теорії та практики журналістики.

Дослідження поглиблює розуміння концепції істини в соціальних комунікаціях, розглядає її не лише з погляду відповідності фактів, а й результативності інтерпретації та контекстуалізації через мову.

Аналіз багатозначності мови та образних засобів встановлює ефективність передання складних ідей та емоцій з допомогою непрямих способів висловлення і, відповідно, сприяє подальшому розвитку теорій комунікації. Розгляд іронії та сарказму як особливих форм комунікації "від зворотного" збагачує розуміння невербальних аспектів мови та їхнього впливу на сприйняття повідомлень.

Аналіз евфемізмів як інструменту створення квазіреальності важливий для теорії пропаганди та розуміння принципів інформаційної війни, адже демонструє, як можна використовувати мову для маніпулювання свідомістю.

Теоретичні положення, пропозиції, висновки та практичні рекомендації, сформульовані в дисертації, можуть бути використані в науково-дослідній сфері, під час викладання відповідних навчальних дисциплін, в тому числі «теорії масової інформації», «пропаганда», «принципи і методи фактчекінгу»,

«стратегічні комунікації та контрпропаганда», «медіастандарти» а також при підготовці підручників, посібників і навчальних курсів.

Всі основні положення та результати дисертаційного дослідження отримані самостійно і науково апробовані, зокрема, відображені у виступах на наукових семінарах і конференціях, а також в наукових публікаціях автора.

Ключові слова: соціальні комунікації, журналістика, медіа (засоби масової інформації), преса (газети, журнали), стандарти, етика, факти, неправда, фейкові новини, дезінформація, пропаганда, російсько-українська війна, соціальні мережі, цензура, ідентичність.

ABSTRACT

Smirnov S.A. (Un)truth in Social Communications. – Qualifying Scientific Work (Manuscript). Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in Journalism (061). – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2025.

Global interest in the multifaceted problem of (un)truth and (un)reliability has significantly increased in recent years. Since the mid-2010s, the veracity of social communications has become a worldwide concern. The World Economic Forum's Global Risks Report 2023-2024 identifies misinformation and disinformation as the top short-term and fifth long-term global risk, potentially leading to civil unrest, governmental censorship, domestic propaganda, and control over information flow. Modern technologies facilitate the rapid and widespread dissemination of information, transcending temporal and geographical boundaries to reach vast audiences. While this advancement has made social communication ubiquitous, it has correspondingly amplified the spread of planned information attacks, euphemisms altering reality perception, and falsehoods. The sheer volume of information is growing immensely, and the development of search services, including language models and artificial intelligence, further accelerates communication. This concurrently increases the potential for disseminating both truthful and unreliable information, along with associated risks, including those embedded by disinformation campaigns.

The **aim of this research** is to establish the fundamental principles and factors within social communication that influence information accuracy and reliability, considering the roles and interconnectedness of communication participants, messages, and their dissemination methods.

Objectives:

- To clarify the concepts of "truth" and "(un)truth" (including related terms) within contemporary and historical contexts, encompassing theoretical definitions and practical applications across diverse societies.

- To analyze methods for establishing truth, focusing on events, their contexts, and testimony reliability.
- To compare theories of truth, cognition, and reality reflection, examining their practical manifestations in social communications.
- To define the characteristics of facts, judgments, and interpretations as constructs for explaining reality.
- To identify typical methods for concealing and uncovering truth, the nature of unreliable messages, and their emergence in social communication.
- To experimentally determine the effectiveness of modern methods for verifying information reliability, identifying their strengths and weaknesses.

The **object of study** is the system of social communications within the context of modern information society technologies, particularly mass communication (including messages from official authorities, institutions, media, and public figures) and "everyday" communication, which, through technology like social networks, can achieve mass reach and influence. The **subject of study** encompasses the factual and interpretative processes of social communications and their components (participants, channels, messages); methods of cognition and reality reflection in social communications; and consequently, the emergence and dissemination of reliability/untruth, and the functioning of fact-checking platforms.

The **research methodology** is grounded in a socio-communicative paradigm, employing a combination of linguistic, philosophical, and communication approaches to address the problem of (un)truth. It utilizes a comprehensive toolkit of theoretical and empirical methods, including experiments detailed in the dissertation.

Scientific novelty lies in the comprehensive study of social communications through the lens of inherent (un)reliability – truth and untruth – and the principles of communication that can simultaneously impart knowledge or conceal it. The research originally analyzes historical and cross-cultural approaches to truth and deception (e.g., Laws of Manu, Russkaya Pravda, Sun Tzu, Machiavelli vs. Frederick the Great's "Anti-Machiavel" as an early form of fact-checking), systematically explores information concealment and overload as forms of untruth, and examines the use of euphemisms in

conflict narratives, exemplified by the Russo-Ukrainian war. Key findings from this comprehensive study include:

- Social communications function as conduits for both establishing truth and for deception, for cognition and for distorting information about reality.
- Untruth, as the deliberate dissemination of unreliable information, is a fundamental aspect of communication.
- Societal judgment of deception is contingent on perceived intentions or consequences, often leading to evaluations similar to those of truth.
- Intercommunication methods are based on paradoxical principles, where identical means can establish truth or deceive.
- A speaker's communicative intent regarding truthfulness may often diverge from the perceived outcome.
- Emotions, evaluations, and values embedded in social communications influence information accuracy and the perceived importance of both information and its reliability.
- The dynamic nature of social processes necessitates a continuous re-evaluation of truth, as established facts can be recontextualized, reverting to unverified assumptions.
- Individuals and society inhabit self-constructed realities containing subjective, sometimes unreal, elements.
- Conventional fact-checking ("how to find a fake") does not guarantee the ability to distinguish truth from fiction due to paradoxical communication forms and participants' psychological barriers.
- Human cognition inherently requires and generates both truth and untruth to navigate and construct an optimal perceived reality.

Theoretical significance involves an enhanced understanding of social communication dynamics in contemporary information environments, particularly the interplay of truth, untruth, and reliability. The study refines criteria for discerning truth from deception, clarifies the roles of fact and interpretation, and expands the theoretical understanding of truth in social communications beyond factual correspondence to

include interpretive and linguistic contextualization. It contributes to communication theory, journalism studies, and the study of propaganda, particularly concerning the analysis of euphemisms as tools for creating quasi-realities.

Practical significance stems from providing insights into mass media capabilities and responsibilities. Practical outcomes include actionable recommendations for communication professionals (journalists, politicians, public servants) to refine methodologies for assessing audience trust and accountability, and to enhance fact-checking tools by considering how interpretations contribute to alternative realities. The findings are valuable for understanding information concealment, can inform the development of legal acts on information access and data protection, and may be used in shaping local information policies based on societal attitudes towards censorship. The research also aims to improve media literacy programs and will be beneficial for strategic communication campaigns, propaganda, and information-psychological operations. Furthermore, its theoretical tenets and practical recommendations are applicable to academic research and the development of educational programs and textbooks in mass communication, fact-checking, and strategic communications.

The core findings of this independently conducted research have been disseminated through presentations at scientific seminars and conferences, and in the author's publications.

Keywords: social communications, journalism, media (mass media, press), standards, ethics, (un)truth, facts, fact-checking, fake news, disinformation, propaganda, Russian-Ukrainian war, social media (social networks), censorship, identity.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Смірнов С. А. Медіастандарти та фактчекінг в контексті психологічних бар'єрів, глибинних переконань та традицій / С. А. Смірнов // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. – 2023. – №52-53. – С. 122-135. – DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2023.52-53.11726>.

2. Смірнов Сергій. Факти в теоріях істини / Сергій Смірнов // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. – 2024. – № 54-55. – С. 93-103. – DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2024.54-55.12151>.

3. Смірнов Сергій. Термінологія неправди в соціальних комунікаціях (Неправда: види, терміни, використання в медіа. / Сергій Смірнов // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. – 2025. – № 57. – С. 90-98. – DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2025.57.13293>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Смірнов С. А. Фейки і фактчекінг російсько-української війни / С. А. Смірнов // Українські та закордонні медіа перед викликами сучасності : Збірник матеріалів звітної наукової конференції за 2022 рік (секція "Журналістика"), Львів, Україна, 2022 – Львів : Простір-М, 2023. – С. 96-98. URL: <https://journ.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/10/Zbirnyk-tez-zvitnoi-konferenetsii-za-2022-rik.pdf>

5. Смірнов С. А. Евфемізми війни. Прикладні аспекти пропаганди та контрпропаганди / Смірнов С. А. // «Сучасний масмедійний простір: реалії та перспективи розвитку»: Збірник тез доповідей, Тернопіль, Україна, 10.04.2024 – 2024.

6. Смірнов С. Інформаційна безпека України (документи, події, дати). Медіадискурс війни: український та закордонний досвід : монографія / [Мар'ян Житарюк, Тарас Балда, Тарас Лильо та ін.] ; наук. ред., упорядк., вступ, висновки проф. М. Житарюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2025. С. 107–144.
<https://journ.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/03/Mediadyskurs-web.pdf>

7. Смірнов С.А. Факт в теоріях істини. Практичне значення у створенні медіареальностей та проблеми фактчекінгу. / Смірнов С. А. // "Медіареальність у часи інформаційних війн": виступ на міжнародній науковій конференції, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 15.03.2024 - 2024.

8. Смірнов С. А. Соціальні комунікації: недостовірна інформація та тенденції форматів. Наука і вища освіта : тези доп. XXXIII Міжнар. наук. конф. здобувачів вищ. освіти і молодих уч., м. Запоріжжя, 13 листоп. 2024 р. Запоріжжя, 2024. С. 150.

URL:

http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/%20T1%20Ч2.pdf